

та прикордонного законодавства України // Див. Офіційний сайт Держкомкордону: www.pvu.gov.ua. 11. Кузьменко О.В. Адміністративно-правова протидія нелегальній міграції в Україні. К., 2001. 12. Заграница.– август 2001. №32(85). 13. Офіційний сайт Верховної Ради України: www.rada.gov.ua. 14. Урядовий кур'єр. 1997. 30 жовтня. 15. Правовий захист біженців та осіб без громадянства в Україні. Збірка документів. К., 2001. 16. Офіційний сайт Верховної Ради України: www.rada.gov.ua.

Надійшла до редколегії 12.01.05

О.М. Литвинов, М.М. Тагаєв

МІСЦЕ ТА РОЛЬ КОНСУЛЬТАЦІЙ ЗІ СПЕЦІАЛІСТОМ У СИСТЕМІ НЕПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФОРМ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ

Спеціальні знання у структурі сучасних знань слідчого можна розглядати як певну логічно організовану суму синтетичних знань, відповідним чином осмислену, впорядковану та органічно інтегровану в систему фахових знань зі спеціальності. Елементи, що складають цю суму знань, з точки зору учасників кримінального процесу, далеко не рівнозначні. У цьому плані можна виділити два рівні спеціальних знань:

– загальновідомі, що мають масове поширення, і тому доступні будь-якому учаснику процесу;

– спеціальні, тобто отримані в результаті навчання або практичного досвіду і доступні вузькому колу осіб, які беруть участь у кримінальному процесі.

Спеціальні знання, як відомо, не містять у собі знань у галузі права, хоча останні в багатьох випадках здобуваються у процесі професійної юридичної освіти. У цьому зв'язку найбільш правильною представляється позиція Т.В. Авер'янової про те, що «спеціальними є знання, отримані суб'єктом у процесі навчання і практичної діяльності в науці, техніці, мистецтві, ремеслі та засновані на знанні наукових розробок у відповідних галузях знань, використовувані для вирішення питань, які виникають під час розслідування і розгляду в суді конкретних справ» [1, с.31].

Спеціальні знання (мається на увазі їх склад та рівень) є доволі специфічною, рухливою категорією, яка відображає ступінь розвитку науки, техніки і ремесла в розглянутій сфері діяльності в даний конкретний момент часу. «Те, що якийсь час тому було відоме лише деяким, – відзначав О.О.Ейсман, – стає згодом доступним усім, але поряд з цим безупинно з'являються нові наукові дані, що поповнюють перелік спеціальних знань» [2, с.92]. Варто лише додати, що цей процес безперервний і обумовлений науково-технічним прогресом. Причому згодом усе чіткіше проглядається тенденція прискорення процесу поповнення переліку спеціальних знань за рахунок появи нових наукових даних.

Межа між знаннями, що згодом переходять у розряд загальновідомих, доступних усім, і знаннями, що складають суть спеціальних, також постійно змінюється і ніколи не може бути абсолютно визначеною. Більше того, з розвитком суспільства тут також спостерігається певна тенденція до прискорення відповідних процесів, «розмивання» меж між названими

видами знань. Ця тенденція також є одним з проявів науково-технічного прогресу.

Аналіз слідчої практики свідчить, що слідчі зазвичай використовують власні спеціальні знання і обходяться без допомоги фахівців у випадках, коли мають справу з досить відомими і розповсюдженими об'єктами, для роботи з якими не потрібні складні техніко-криміналістичні засоби та прийоми. В інших випадках слідчі залучають до своєї роботи відповідних фахівців як носіїв спеціальних знань вузькопрофільного характеру. Така підсистема взаємодії зазначених суб'єктів реалізується переважно в рамках непроцесуальних форм використання спеціальних знань.

Необхідність залучення комплексів спеціальних знань відповідних фахівців до розкриття та розслідування злочинів обумовлюється наступними обставинами:

1) відсутністю в слідчого необхідних спеціальних знань для проведення попередніх досліджень виявлених або вилучених об'єктів;

2) появою нових і недостатнім рівнем оволодінням слідчими існуючими техніко-криміналістичними прийомами і засобами роботи з джерелами і носіями слідчої інформації, які швидко розвиваються та удосконалюються в сучасних умовах;

3) необхідністю економії часу, коли застосування техніко-криміналістичних засобів і прийомів носить затяжний характер і відволікає слідчого від виконання низки інших завдань;

4) необхідністю одночасного застосування декількох техніко-криміналістичних засобів при проведенні слідчої дії;

5) вимогами, що висуваються до забезпечення безпеки учасників слідчої дії при роботі з певними видами об'єктів;

6) прагненням за інших рівних умов до більш якісного виконання робіт з об'єктами;

7) наявністю в слідчого мотивованих міркувань щодо доручення виконання тих або інших дій певним фахівцям;

8) необхідністю одержання слідчим кваліфікованої допомоги з метою грамотної постановки запитань експерту щодо дослідження відповідних об'єктів у відношенні наявних у справі матеріалів;

9) необхідністю роз'яснення слідчому виникаючих у процесі слідчої дії питань, що входять до професійної компетенції фахівця.

Дані, отримані в результаті застосування непроцесуальних форм використання спеціальних знань, не мають доказового значення. Однак, це не означає, що названі форми не потрібні в процесі розкриття і розслідувань злочинів. Практика свідчить про зворотне. Вони сприяють кваліфікованому розслідуванню злочинів, зокрема, правильному вибору і використанню технічних засобів і тактичних прийомів збирання, дослідження та оцінки доказів, побудові слідчих версій, виявленню та аналізу обставин, які сприяли вчиненню злочинів.

З усіх непроцесуальних форм використання спеціальних знань насамперед варто виділити консультації фахівця; повідомлення фахівцем довідкових даних слідчому і оперативному працівнику; навчання фахівцем слід-

чих і оперативних працівників сучасним прийомом і методам роботи з доказами, новими науково-технічними засобами, а також їх впровадження фахівцем у слідчу або оперативно-розшукову діяльність.

Формам участі різноманітних за фахом спеціалістів у розкритті та розслідуванні злочинів у спеціальній літературі приділяється певна увага [3; 4; 5]. Однак, цілеспрямовано така форма використання спеціальних знань, як консультація спеціаліста, не була піддана вивченню та аналізу через призму її місця, ролі та значення у відповідній системі. Гострота ж даної проблеми в сучасних умовах організації розкриття та розслідування злочинів є значною, а необхідність вирішення даного прикладного завдання є актуальною. Назване коло обставин і обумовило наш інтерес до цього кола питань.

Найпоширенішою непроцесуальною формою використання спеціальних знань є консультативна діяльність фахівця. Т.В. Авер'янова справедливо зазначає: «Саме при використанні доказів дуже істотну допомогу слідчому (суду) може надати довідково-консультативна діяльність. Цій сфері діяльності фахівця в літературі приділена явно недостатня увага. Тим часом продуктивні форми такої діяльності різноманітні: це сприяння при формуванні питань на експертизу і оцінці складних експертних висновків, при формуванні бази висунутих версій і виведенні наслідків з них, визначенні моменту пред'явлення допитуваному викривних доказів тощо» [1, с.30].

На наш погляд, непроцесуальна діяльність, у тому числі і довідково-консультативна, може здійснюватися різними фахівцями. За консультацією слідчий і оперативний працівник можуть звернутися до будь-якого фахівця. Як свідчить практика, в процесі розкриття і розслідування переважної більшості злочинів слідчі найчастіше звертаються за допомогою до співробітників державних судово-експертних установ (експертів-криміналістів, судових медиків) через те, що вони мають найбільш широкі й універсальні спеціальні знання у певних сферах. У той таки час у цілому ряді випадків дефіцит експертів певної спеціалізації, а також інколи низька фахова кваліфікація останніх змушує слідчих звертатися за консультацією також до інших фахівців.

Ініціатором надання консультативної допомоги, як правило, є сам слідчий або оперативний працівник. Однак така ініціатива може виходити і від фахівця, який раніше брав участь у проведенні оперативно-розшукового заходу або слідчої дії, протягом яких він здійснював певну фахову роботу з відповідними об'єктами.

Перелік питань, за якими можливі консультації, практично не обмежений. Зазвичай консультації проводяться з метою:

- ознайомлення слідчих і оперативних працівників із сучасними можливостями експертних досліджень;
- виявлення перспектив використання в доказуванні комплексу ознак, якими характеризуються виявлені або вилучені зразки для порівняльного дослідження;
- роз'ясненні способів збереження вилучених об'єктів;

– визначення переліку техніко-криміналістичних засобів і конкретних фахівців, які можуть знадобитися для роботи з певними об'єктами в процесі проведення майбутніх оперативно-розшукових заходів і слідчих дій;

– ознайомлення слідчого або оперативного працівника з методичними і тактичними особливостями застосування конкретних техніко-криміналістичних засобів і прийомів в процесі майбутньої роботи з об'єктами;

– роз'яснення особливостей проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, в процесі яких планується застосування складних техніко-криміналістичних засобів або прийомів (наприклад, особливостей проведення слідчого експерименту для встановлення можливості чути звук пострілу за певних умов);

– надання допомоги у висуванні версій, їх формулюванні і перевірці;

– ознайомлення з правилами і технікою оперативного одержання матеріалів для порівняльного дослідження в конкретних ситуаціях;

– сприяння в підготовці призначення експертизи, а також об'єктивній оцінці експертного висновку.

Окремого розгляду заслуговує останній напрямок консультативної допомоги фахівця.

Відомо, що слідчий призначає експертизу, коли для вирішення певного питання у справі необхідні спеціальні знання у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла [6, с.31]. Однак і для самого прийняття рішення про доцільність призначення експертизи і виконання відповідних підготовчих дій для її наступного успішного проведення, як правило, теж потрібні спеціальні знання, якими сам слідчий не володіє. У подібних випадках він змушений звертатися за консультацією до фахівця, який спеціалізується на проведенні даного класу, роду або виду експертних досліджень. Такі консультації проводяться слідчими для з'ясування:

– необхідності призначення експертизи;

– часу і місця проведення експертизи, іноді з вказівкою конкретної об'єктивної особи (експерта);

– виду експертизи і кола питань, які необхідно поставити на вирішення експерта, а також правильності їх формулювання;

– переліку об'єктів, що підлягають направленню на експертизу, і достатності наданих матеріалів для успішного проведення експертного дослідження;

– обсягу даних, які містяться в матеріалах кримінальної справи, мають відношення до предмета експертизи і необхідні для кваліфікованого проведення дослідження;

– запобіжних заходів, які необхідно вжити відносно певних об'єктів або слідів до призначення експертизи й у процесі транспортування в судово-експертну установу для проведення експертного дослідження;

– можливих шляхів і порядку одержання відсутніх зразків для порівняльного дослідження;

– кола додаткових питань експерту та переліку додаткових об'єктів, що направляються на експертизу (як правило, у випадках призначення додаткової або повторної експертизи);

– доцільності призначення комплексного експертного дослідження певних об'єктів або слідів, а також переліку обізнаних осіб (експертів), компетентних проводити таке дослідження;

– тактики дій щодо заявлених учасниками процесу (підозрюваним, обвинувачуваним, захисником тощо) клопотань про призначення судової експертизи (у тому числі, додаткової або повторної).

Специфічність об'єктів майбутньої експертизи обумовлює обов'язкову консультативну допомогу фахівця при підготовці до призначення експертизи. Такого правила дотримується експертно-криміналістична практика.

Підбиваючи певні підсумки проведеного дослідження, хотілось би узагальнити та навести у систематизованому вигляді основні функціональні напрямки використання консультативної допомоги фахівця відповідно до складності вирішуваних протягом спільної діяльності завдань на різних пізнавальних рівнях. Вважаємо, що усю сукупність можливих сфер застосування консультацій експерта можна звести до двох основних напрямків.

Перший напрямок, який представляє синтез зусиль, спрямованих на вирішення найскладнішого завдання – оцінки обґрунтованості і вірогідності експертних висновків, особливо їх наукової обґрунтованості і правильності обраної експертом методики, реалізується на гносеологічному рівні. Починаючи від допомоги у призначенні експертизи і закінчуючи повідомленням фахівцем інформації про отримані результати полегшує слідчому оцінку експертного висновку, а у випадку встановлення невідповідності висновків експерта ходу і результатам проведеного дослідження допомагає обрати нових експертів, яким може бути доручено проведення експертизи.

Варто звернути увагу також на такий аспект взаємодії слідчого та експерта. Досить часто під час проведення експертного дослідження виявляються факти, раніше не відомі слідчому. При цьому вони можуть мати визначальний вплив на подальший хід розслідування і врешті-решт кваліфікацію. Тому важливим є інформування експертом слідчого щодо змісту нових обставин, які доповнюють та уточнюють раніше виявлені.

Другий напрямок – прогностичний, реалізується тоді, коли при здійсненні оперативно-розшукових заходів або проведенні слідчих дій, де були потрібні спеціальні знання, не брав участі фахівець, а згодом виникають питання про перспективи подальшого використання в доказуванні вилучених слідів та об'єктів.

Подальші дослідження розглянутої проблематики варто здійснювати по-перше, в напрямку розробки та систематизації різних форм співпраці слідчих та фахівців; по-друге, в напрямку оптимізації окремих форм співпраці.

Список літератури: 1. Аверьянова Т.В. Субъекты экспертной деятельности // Вестник криминалистики / Отв. ред. А.Г. Филиппов. Вып. 2. М., 2001. 2. Эйсман А.А. Заключение эксперта. М., 1967. 3. Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). М., 1990. 4. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. К., 1987. 5. Грамович Г.И. Тактика использования специальных

знаний в раскрытии и расследовании преступлений. Минск, 1987. 6. Щербаковский М.Г. Тактика проведения судебных экспертиз: Лекция. X., 2001.

Надійшла до редколегії 24.12.04

В.В. Сергієнко

ЗАКОН ПРО ТЕПЛОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ – НЕОБХІДНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ ТЕПЛОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПОЖИВАЧІВ

Безперечно, що теплозабезпечення є важливою сферою господарської (підприємницької) діяльності, яка прямо впливає на забезпечення життя та діяльності всього населення країни, а також суб'єктів господарювання. Від того, на скільки чітко та зважено здійснюється забезпечення тепловою та електричною енергією, залежить добробут людей. На думку більшості науковців, зокрема, Тарновського М.В. [1], Мамутова В.К. [2, с.676], Щербини В.С. [3, с.254.], велике значення для забезпечення тепловою і електричною енергією має реформування системи теплозабезпечення і зміцнення законодавчої бази у цій галузі.

На сьогодні діє низка нормативних актів, які здійснюють правове, технологічне регулювання у сфері теплозабезпечення споживачів тепловою енергією у вигляді гарячої води та пару. Враховуючи те, що більшість нормативних актів є підзаконними і розробляються або приймаються відповідними міністерствами і відомствами, вони більшою мірою захищають галузеві інтереси, що погано впливає на якість послуг.

Єдиного нормативного акта, що регулює комплексні за своєю природою правовідносини у сфері теплозабезпечення немає. Це породжує колізії між деякими нормативними актами і не сприяє розвитку комерційних і споживчих інтересів учасників цих відносин.

Враховуючи ці протиріччя між постачальником та споживачем при забезпеченні тепловою енергією, відсутність ідеології співдружності між виробниками теплової енергії, власником теплових мереж і споживачами, виникає необхідність прийняття закону, який дозволив би визначити та закріпити на законодавчому рівні всі взаємовідносини в теплоенергетиці. Його основний регулятивний вплив, на наш погляд, міг би здійснюватися за наступними напрямками і закріпив би:

- правове становище суб'єктів та їх взаємну відповідальність;
- порядок організації відносин у системі централізованого теплозабезпечення;
- особливості природних монополій;
- повноваження органів державної влади і повноваження органів місцевого самоврядування;
- особливості технологічного приєднання споживачів та виробників теплової енергії;
- мінімальний температурний режим теплоносія і порядок відбору теплової енергії з урахуванням специфіки споживача;

Враховуючи той фактор, що однією з істотних умов договору є ціна товару (в цьому випадку товаром виступає пар і гаряча вода), порядок ціноу-